

QUÆSTIO CLIX

De crudelitate, in duos articulos divisa.

DEinde considerandum est de crudelitate: & circa hoc quaeruntur duo.
Primo, utrum crudelitas opponatur clementia.

Secundo, de comparatione ejus ad severitatem, vel feritatem.

ARTICULUS I. 774

Utrum crudelitas opponatur clementia.

Infra art. 2. ad 1.

AD primum sic proceditur. Videtur quod crudelitas non opponatur clementia. Dicit enim Seneca in II. de clementia (cap. 1v.) quod illi vocantur crudelis, qui excedunt modum in puniendo: quod contrariatur justitiae. Clementia autem non ponitur pars justitiae, sed temperantiae. Ergo crudelitas non videtur opponi clementiae.

1. Praeterea. Hierem. vi. 23. dicitur: *Crudelestis es, & non miserebitur.* Et sic videtur quod crudelitas opponatur misericordiae. Sed misericordia non est idem clementiae, ut supra dictum est (quaest. clviii. art. 4. ad 3.) Ergo crudelitas non opponitur clementiae.

3. Praeterea. Clementia consideratur circa infirmitatem poenarum, ut dictum est (quaest. clvi. art. 1.) Sed crudelitas consideratur in subtractione beneficiorum, secundum illud Proverb. xii. 17. *Qui autem crudelis est, etiam proximos abiicit.* Ergo crudelitas non opponitur clementiae.

Sed contra est quod dicit Seneca in II. de clementia (cap. 1v. in princ.) quod opponitur clementia crudelitas, quae nihil aliud est quam atrocitas animi in exigentia poenae.

Respondeo dicendum, quod nomen crudelitatis à cruditate sumptum esse videtur. Sicut enim ea quae sunt cocta, & digesta, solent habere suavam, & dulcem saporem; ita illa quae sunt cruda, habent horribilam & asperum saporem. Dicitur autem in praef. quaest. clviii. art. 3. ad 1. & art. 4. ad 3. quod clementia importat quandam animi lenitatem, sive dulcedinem, per quam aliquis est diminutus poenarum. Unde directe crudelitas clementiae opponitur.

Ad primum ergo dicendum, quod sicut diminutio poenarum quae est secundum rationem pertinet ad epicheiam; sed ipsa dulcedo affectus, ex qua homo ad hoc inclinatur, pertinet ad clementiam; ita etiam superexcessus poenarum, quantum ad id quod exterius agitur, pertinet ad injusitiam; sed

quantum ad austeritatem animi, per quam aliquis fit promptus ad poenas augendas, pertinet ad crudelitatem.

Ad secundum dicendum, quod misericordia; & clementia conveniunt in hoc quod utraque refugit, & abhorret miseriam alienam; aliter tamen, & aliter: nam ad misericordiam pertinet miseria subvenire per beneficium collationem; ad clementiam autem pertinet miseria diminuire per subtractionem poenarum; & quia crudelitas superabundantiam in exigendis poenis importat, directius opponitur clementiae quam misericordiae; tamen propter similitudinem harum virtutum accipitur quandoque crudelitas pro immiseri cordia.

Ad tertium dicendum, quod crudelitas ibi accipitur pro immiseri cordia, ad quam pertinet beneficia non largiri.

Quamvis etiam dici possit, quod ipsa beneficii subtractio quaedam poena est.

ARTICULUS II. 775

Utrum crudelitas à severitia, seu feritate differat.

Sup. quest. cclvii. art. 1. ad 3.

AD secundum sic proceditur. Videtur quod crudelitas à severitia, sive feritate non differat. Uni enim virtuti esse una parte unum vitium videtur esse oppositum. Sed clementia per superabundantiam opponitur & severitia, & crudelitas. Ergo videtur quod severitia, & crudelitas sint idem.

2. Praeterea. Hieremias dicit in Lib. X. Erymolog. (ad lit. S.) quod *severus dicitur quasi severus & verus, quia sine pietate tenet justitiam*; & sic severitas videtur excludere remissionem poenarum in iudiciis; quod pertinet ad pietatem. Hoc autem dictum est (art. praep. ad 1.) ad crudelitatem pertinere. Ergo crudelitas est idem quod severitas.

3. Praeterea. Sicut virtuti opponitur aliquod vitium in excessu, ita etiam in defectu; quod quidem contrariatur & virtuti quae est in medio, & vicio quod est in excessu. Sed idem vitium ad defectum pertinet; opponitur & crudelitati, & severitiae, videlicet remissio, vel dissolutio: dicit enim Gregorius XX. Moral. (cap. viii. ante med.) *Sit amor, sed non emollescit; sit vigor, sed non exasperans; sit zelus, sed non immoderate severiens; sit pietas, sed non plus quam expediat parentis.* Ergo severitas est idem crudelitati.

Sed contra est quod Seneca dicit in II. de clementia (cap. 1v. circ. med.) quod *ille qui non est asperus, nec peccatori inspicitur, non dicitur crudelis, sed severus, sive saevus.*

Rel-

ARTICULUS I. 776

Utrum modestia sit pars temperantiae.

Sup. quest. cxliii. & II. dist. xliv. quest. 111. art. 1. ad 3. & III. dist. xxxiii. quest. 111. art. 2. quest. 2. corp. & ad 3. & ad Tit. 3.

AD primum sic proceditur. Videtur quod modestia non sit pars temperantiae. Modestia enim à modo dicitur. Sed in omnibus virtutibus requiritur modus: nam virtus ordinatur ad bonum: bonum autem, ut Augustinus dicit in lib. de Natura boni (cap. 111.) consistit in modo, specie, & ordine. Ergo modestia est generalis virtus. Non ergo debet poni pars temperantiae.

2. Praeterea. Laus temperantiae videtur consistere praecipue in quadam moderatione. Ex hac autem sumitur nomen modestie. Ergo modestia est idem quod temperantia, & non pars ejus.

3. Praeterea. Modestia videtur consistere circa proximorum correctionem, secundum illud II. ad Timoth. 11. 24. *Sermon Dei non oportet livigare, sed mansuetum esse ad omnes, cum modestia corrumpent eos qui resistunt veritati.* Sed correctio delinquentium est actus justitiae, vel caritatis, ut supra habitum est (quaest. xxxi. 1. 1. art. 1. & 2.) Ergo videtur quod modestia magis sit pars justitiae quam temperantiae.

Sed contra est quod Tullius (lib. II. de Invent. aliquant. ante fin.) ponit modestiam partem temperantiae.

Respondeo dicendum, quod, sicut supra dictum est (quaest. cxli. art. 4. & quaest. clvii. art. 3.) temperantia moderationem adhibet circa ea in quibus difficillimum est moderari, scilicet circa concupiscentias, delectationum tactus. Ubicumque autem est aliqua virtus specialiter circa aliquod maximum, oportet esse aliam virtutem circa ea quae mediocriter se habent, eo quod oportet quantum ad omnia vitam hominis secundum virtutes esse regulatam, sicut supra dictum est (quaest. cxxxix. art. 3. ad 1.) quod magnificentia est circa magnos sumptus pecuniarum; praeter quam est necessaria liberalitas, quae fit circa mediocres sumptus. Unde necessarium est quod quaedam virtus moderativa in aliis mediocribus, in quibus non est ira difficile moderari; & haec virtus vocatur modestia, & adiungitur temperantiae tanquam principali.

Ad primum ergo dicendum, quod nomen commune quandoque appropriatur his quae sunt infima, sicut nomen commune Angelorum appropriatur infimo ordini Angelorum: ita etiam & modus, qui communiter observatur in qualibet

Et non requiritur virt-

Respondeo dicendum, quod nomen severitiae, & feritatis à similitudine ferarum accipitur, quae etiam dicuntur saeva. Hujusmodi enim animalia nocent hominibus, ut ex eorum corporibus pascentur, non ex aliqua iustitiae causa, cuius consideratio pertinet ad solam rationem. Et ideo, proprie loquendo, severitas, vel feritas dicitur, secundum quam aliquis in poenis inferendis non considerat aliquam culpam ejus qui punitur, sed solum hoc quod delectatur in hominum cruciatu. Et sic patet quod continetur sub bestialitate: nam talis delectatio non est humana, sed bestialis, proveniens vel ex mala consuetudine, vel ex corruptione naturae, sicut & aliae hujusmodi bestiales affectiones.

Sed crudelitas non solum attendit culpam in eo qui punitur, sed excedit modum in puniendo: & ideo crudelitas differt à severitia, sive feritate, sicut malitia humana differt à bestialitate, ut dicitur in VII. Ethic. (cap. v.)

Ad primum ergo dicendum, quod clementia est virtus humana: unde directe ipsi opponitur crudelitas, quae est malitia humana. Sed severitas, vel feritas continetur sub bestialitate: unde non directe opponitur clementiae, sed superexcellentiori virtuti, quam Philosophus (lib. VII. Ethic. circ. princ.) vocat heroicam, vel divinam, quae secundum nos videtur pertinere ad dona Spiritus Sancti. Unde potest dici, quod saevitia directe opponitur dono pietatis.

Ad secundum dicendum, quod severus non dicitur simpliciter saevus, quia hoc sonat in vitium; sed dicitur saevus circa (a) veritatem propter aliquam similitudinem saevitiae, quae non est diminutiva poenarum.

Ad tertium dicendum, quod remissio in puniendo non est vitium, nisi inquantum pretermittit ordinem justitiae, quo aliquis debet puniri propter culpam, quam excedit crudelitas. Saevitia autem poenis hunc ordinem non attendit. Unde remissio poenae directe opponitur crudelitati, non autem saevitiae.

QUÆSTIO CLX.

De modestia,

in duos articulos divisa.

DEinde considerandum est de modestia: & primo de ipsa in communi; secundo de singulari quae sub ea continetur.

Circa primum quaeruntur duo.

Primo, utrum modestia sit pars temperantiae.

Secundo, quae sit materia modestiae.

S. Th. Op. Tom. IV.
(a) Al. severitatem.

virtute, appropriatur specialiter virtuti quæ in minimis modum ponit.

Ad secundum dicendum, quod aliqua indigent temperatione propter suam vehementiam; sicut forte vinum temperatur; sed moderatio requiritur in omnibus; & ideo temperantia magis se habet ad passiones vehementes, modestia vero ad mediocres.

Ad tertium dicendum, quod modestia accipitur ibi modo communitur sumpto, prout requiritur in omnibus virtutibus.

ARTICULUS II. 777

Utrum modestia sit solum circa exteriores actiones.

Inf. quæst. CLXVIII. art. 1. & III. dist. XXXIII. quæst. 111. art. 2. quæst. 1. ad 3.

AD secundum sic proceditur. Videtur quod modestia sit solum circa exteriores actiones. Interiores enim motus passionum aliis noti esse non possunt. Sed Apostolus ad Philip. iv. 5. mandat ut modestia nostra nota sit omnibus hominibus. Ergo modestia est solum circa exteriores actiones.

2. Præterea. Virtutes quæ sunt circa passiones, distinguuntur a virtute iustitiæ, quæ est circa operationes. Sed modestia videtur esse una virtus. Si ergo est circa operationes exteriores, non erit circa aliquas interiores passiones.

3. Præterea. Nulla virtus una & eadem est circa ea quæ pertinent ad appetitum, quod est proprium virtutum mortalium, & circa ea quæ pertinent ad cognitionem, quæ est proprie virtutum intellectualium, neque etiam circa ea quæ pertinent ad irascibilem, & concupiscibilem. Si ergo modestia est una virtus, non potest esse circa omnia prædicta.

Sed contra. In omnibus prædictis oportet observare modum, a quo modestia dicitur. Ergo circa omnia prædicta est modestia.

Respondetur dicendum, quod, sicut dictum est (art. præc.) modestia differt a temperantia in hoc quod temperantia est moderativa eorum quæ difficillimum est refrænare, modestia autem est moderativa eorum quæ in hoc mediocriter se habent. Diversimode autem aliqui de modestia videntur esse locuti. Ubicumque enim consideraverunt aliquam specialem rationem boni, vel difficultatis in moderando, illud subtraxerunt modestiæ, relinquentes modestiam circa minorâ. Manifestum est autem omnibus quod refrænatio delectationum tactus specialem quandam difficultatem habet. Unde omnes temperantiam a modestia distinxerunt.

Sed præter hoc Tullius (lib. II. de Invent.

aliquant. ante fin.) consideravit, quoddam speciale bonum esse in moderatione penarum: & ideo etiam elementiam subtraxit modestiæ, ponens modestiam circa omnia quæ relinquuntur moderanda. Quæ quidem videntur esse quatuor. Quorum unum est motus animi ad aliquam excellentiam, quam moderatur *humilitas*. Secundum autem est desiderium eorum quæ pertinent ad cognitionem; & hoc moderatur *studiositas*, quæ opponitur curiositati. Tertium autem quod pertinet ad corporales motus, & actiones; ut scilicet decenter, & honeste fiant tam in his quæ serio, quam in his quæ ludo aguntur. Quartum autem est quod pertinet ad exteriorem apparatus, puta in vestibus, & in aliis huiusmodi.

Sed circa quædam eorum alii posuerunt quasdam speciales virtutes; sicut Andronicus mansuetudinem, simplicitatem, humilitatem, & alia huiusmodi, de quibus supra dictum est (quæst. CLXIII.) Aristoteles autem (lib. IV. Eth. cap. VIII.) circa delectationem ludorum posuit *eutrapeliam*: quæ omnia continentur sub modestiâ, secundum quod a Tullio accipitur.

Et hoc modo modestia se habet non solum circa exteriores actiones, sed etiam circa interiores.

Ad primum ergo dicendum, quod Apostolus loquitur de modestiâ, prout est circa exteriora; & tamen etiam interiorum moderatio manifestari potest per quædam exteriora signa.

Ad secundum dicendum, quod sub modestiâ continentur diversæ virtutes, quæ a diversis assignantur. Unde nihil prohibet modestiam esse circa ea quæ requirunt diversas virtutes. Et tamen non est tanta diversitas inter partes modestiæ ad invicem, quanta est iustitiæ, quæ est circa operationes, ad temperantiam, quæ est circa passiones: quia in actionibus, & passionibus in quibus non est aliqua excellens difficultas ex parte materiæ, sed solum ex parte moderationis, non attenditur virtus, nisi una, scilicet secundum rationem moderationis.

Et per hoc patet etiam responsio ad tertium.

QUÆSTIO CLXI.

De speciebus modestiæ, & primo de humilitate,

in sex articulos divisa.

Postea considerandum est de speciebus modestiæ: & primo de humilitate, & superbia, quæ ei opponitur; secundo de studiositate, & curiositate ipsi opposita; tertio de modestia, secundum quod est in verbis, vel in factis; quarto de modestia, secundum quod est circa exteriorem cultum.

Circa humilitatem queruntur sex.

Primo, utrum humilitas sit virtus.

Secundo, utrum consistat in appetitu, vel in iudicio rationis.

Tertio, utrum aliquis per humilitatem se debeat omnibus subjicere.

Quarto, utrum sit pars modestiæ, vel temperantiæ.

Quinto de comparatione ejus ad alias virtutes.

Sexto de gradibus humilitatis.

ARTICULUS I. 778

Utrum humilitas sit virtus.

Sup. CLX. art. 2. & in præsentibus quæst. art. 2. & 4. corp.

AD primum sic proceditur. Videtur quod humilitas non sit virtus. Virtus enim importat rationem boni. Sed humilitas videtur importare rationem mali pœnalis, secundum illud Psalmi civ. 18. *Humiliter verti in cæmpedibus pedis ejus*. Ergo humilitas non est virtus.

2. Præterea. Virtus, & vitium opponuntur. Sed humilitas quandoque sonat in vitium: dicitur enim Eccl. xix. 23. *Est qui nequiter se humiliat*. Ergo humilitas non est virtus.

3. Præterea. Nulla virtus opponitur alii virtuti. Sed humilitas videtur opponi virtuti magnanimitatis, quæ tendit in magna, humilitas autem ipsa refugit. Ergo videtur quod humilitas non sit virtus.

4. Præterea. Virtus est dispositio perfecti, ut dicitur in VII. Phyl. (text. 17. & 18.) Sed humilitas videtur esse imperfectorum: unde & Deo non convenit humiliari, quia nulli subijci potest. Ergo videtur quod humilitas non sit virtus.

5. Præterea. Omnis virtus moralis est circa actiones, & passiones, ut dicitur in II. Ethic. (cap. 111.) Sed humilitas non connumeratur a Philosopho inter virtutes quæ sunt

circa passiones; nec etiam continentur sub iustitia, quæ est circa actiones. Ergo videtur quod non sit virtus.

Sed contra est quod Origenes dicit; exponens illud Luc. 1. *Respexit humilitatem ancillæ suæ*: (hom. vii. in Luc. à med.) „Proprie in Scripturis una de virtutibus humilitas prædicatur: ait quippe Saluator: Dilecti à me, quia mitis sum, & humilis corde.“

Respondetur dicendum, quod, sicut supra dictum est (1. 2. quæst. xxiii. art. 2.) cum de passionibus ageretur, bonum arduum habet aliquid unde attrahit appetitum, scilicet ipsam rationem boni; & habet aliquid retrahens, scilicet ipsam difficultatem adipiscendi; secundum quorum primum insurgit motus spei, & secundum aliud motus desperationis. Dicitur est autem supra (1. 2. quæst. LX. art. 4.) quod circa motus appetitivos qui se habent per modum impulsivis, oportet esse virtutem moralem moderantem, & refrænantem; circa illos autem qui se habent per modum retrahentis, & resistivis, ex parte appetitus, oportet esse virtutem moralem firmantem, & impellentem. Et ideo circa appetitum boni ardui necessaria est duplex virtus. Una quidem quæ temperet, & refrænet animum, ne immoderate tendat in excessa; & hoc pertinet ad virtutem humilitatis. Alia vero quæ firmet animum contra desperationem, & impellat ipsum ad prosecutionem magnorum secundum rationem rectam: & hæc est magnanimitas. Et sic patet quod humilitas est quedam virtus.

Ad primum ergo dicendum, quod, sicut Isidorus dicit in lib. X. Etymol. (ad lit. H.) *humilis dicitur quasi humi acclivis*, id est imis inherens. Quod quidem contingit dupliciter. Uno modo ex principio extrinseco, puta cum aliquis ab alio deijcitur: & sic humilitas est pena. Alio modo a principio intrinseco: & hoc potest fieri quandoque quidem bene, puta cum aliquis considerans suum defectum, tenet se in infimis secundum suum modum, sicut Abraham dixit ad Dominum Gen. xviii. 27. *Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis, & cinis*; & hoc modo humilitas ponitur virtus; quandoque autem potest fieri male, puta cum homo honorem suum non intelligens, comparat se jumentis insipientibus, & similis fit illis.

Ad secundum dicendum, quod, sicut dictum est (in sol. præc.) humilitas, secundum quod est virtus, in sui ratione importat quandam laudabilem dejectionem in ima. Hoc autem quandoque fit solum secundum signa exteriora secundum fictionem; unde hæc est falsa humilitas, de qua Augustinus dicit in quadam epist. (imptic. epist. cxxix. al. lxx. q. 7. vers. si.) quod est magna superbia, quia scilicet videtur tendere ad excellentiam gloriæ. Quandoque autem fit secundum interiorem motum animi: &

secundum hoc humilitas proprie ponitur virtus: quia virtus non consistit in exterioribus, sed principaliter in interiori electione mentis, ut patet per Philosophum in lib. II. Ethicor. (cap. v. à med.)

Ad tertium dicendum, quod humilitas reprimat appetitum ne tendat in magna præter rationem rectam; magnanimitas autem animum ad magna impellit secundum rationem rectam. Unde patet quod magnanimitas non opponitur humilitati; sed conveniunt in hoc quod utraque est secundum rationem rectam.

Ad quartum dicendum, quod perfectum dicitur aliquid dupliciter. Uno modo simpliciter, in quo scilicet nullus defectus invenitur nec secundum suam naturam, nec per respectum ad aliquid aliud: & sic solus Deus est perfectus, cui secundum naturam divinam non competit humilitas, sed solum secundum naturam assumptam. Alio modo potest dici aliquid perfectum secundum quid, puta secundum suam naturam, aut statum, aut tempus: & hoc modo homo virtuosus est perfectus; cuius tamen perfectio in comparatione ad Deum deficiens invenitur, secundum illud Isai. xl. 17. *Omnes gentes, quasi non sint, sicut sunt coram eo; & sic cuilibet homini potest convenire humilitas.*

Ad quintum dicendum, quod Philosophus intendebat agere de virtutibus, secundum quod ordinatur ad vitam civilem, in qua subiectio unius hominis ad alterum secundum legis ordinem determinatur: & ideo continetur sub iustitia legali. Humilitas autem, secundum quod est specialis virtus, præcipue respicit subiectionem hominis ad Deum, propter quem etiam aliis humiliando se subicit.

ARTICULUS II. 779

Utrum humilitas consistat circa appetitum.

Inf. art. 6. corp. & quæst. clxx. art. 3. ad 2.

Ad secundum sic proceditur. Videtur quod humilitas non consistat circa appetitum, sed magis circa iudicium rationis. Humilitas enim superbia opponitur. Sed superbia maxime consistit in his que pertinent ad cognitionem: dicit enim Gregorius XXXIV. Moral. (cap. xviii. circ. princ.) quod superbia, cum exterior usque ad corpus extenditur, prius per oculos (a) indicatur: unde & in Psalm. cxxx. 1. dicitur: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei: oculi autem maxime deserviunt cognitioni.* Ergo videtur quod humilitas maxime sit circa cognitionem, per quam de se aliquis æstimat parva.

(a) Al. iudicatur.

2. Præterea, Augustinus dicit in lib. de Virginit. (cap. xxxi. in med.) quod *humilitas pene tota disciplina christiana est.* Nihil ergo quod in disciplina christiana continetur, repugnat humilitati. Sed in disciplina christiana admonemur ad appetendum meliora, secundum illud I. ad Cor. xxi. 31. *Æmulami charissimata meliora.* Ergo ad humilitatem non pertinet reprimere appetitum arduorum, sed magis æstimationem.

3. Præterea, Ad eandem virtutem pertinet refrænare superfluum motum, & firmare animum contra superfluum retractionem; sicut eadem fortitudo est que refrænât audaciam, & que firmat animum contra timorem. Sed magnanimitas firmat animum contra difficultates que accidunt in prosecutione magnorum. Si ergo humilitas refrænaret appetitum magnorum, sequeretur quod humilitas non esset virtus distincta à magnanimitate: quod patet esse falsum. Non ergo humilitas consistit circa appetitum magnorum, sed magis circa æstimationem.

4. Præterea, Andronicus ponit humilitatem circa exteriorum cultum: dicit enim, quod humilitas est habitus nos superabundanti sumptibus, & preparationibus. Ergo non est circa motum appetitus.

Sed contra est quod Augustinus dicit in lib. de Penitentia, (qui est hom. ult. Inter I. cap. 1. in med.) quod *humilis est qui eligit abici in domo Domini magis quam habitare in tabernaculis peccatorum.* Sed electio pertinet ad appetitum. Ergo humilitas consistit circa appetitum magis quam circa æstimationem.

Respondeo dicendum, quod, sicut dictum est (art. præc.) ad humilitatem proprie pertinet ut aliquis reprimat seipsum, ne ferat in ea que sunt supra se. Ad hoc autem necessarium est ut aliquis cognoscat id in quo deficit à proportionem eius quod suam virtutem excedit. Et ideo cognitio proprii defectus pertinet ad humilitatem, sicut regula quadam directiva appetitus.

Sed in ipso appetitu consistit humilitas essentialiter. Et ideo dicendum est, quod humilitas proprie est directiva, & moderativa motus appetitus.

Ad primum ergo dicendum, quod extolentia oculorum est quoddam signum superbie, in quantum excludit reverentiam, & timorem: consueverunt enim timentes, & verecundati maxime oculos deprimere, quasi non audentes se aliis comparare. Non autem ex hoc sequitur quod humilitas essentialiter circa cognitionem consistat.

Ad secundum dicendum, quod tendere in aliqua maiora ex propriam virtutem confiden-

ARTICULUS III. 780

Utrum homo debeat se omnibus per humilitatem subicere.

Inf. art. 6. ad 1. & Philip. 11.

Ad tertium sic proceditur. Videtur quod homo non debeat se omnibus per humilitatem subicere. Quia, sicut dictum est (art. præc. ad 3.) humilitas præcipue consistit in subiectione hominis ad Deum. Sed id quod debetur Deo, non est homini exhibendum, ut patet in omnibus actibus latræ. Ergo homo per humilitatem non debet se homini subicere.

2. Præterea, Augustinus dicit in lib. de Natura, & gratia (cap. xxxiv. ante med.) *Humilitas collocanda est in parte veritatis, non in parte falsitatis.* Sed aliqui sunt in supremo statu, qui si se inferioribus subicerent, absque falsitate hoc fieri non posset. Ergo homo non debet se omnibus per humilitatem subicere.

3. Præterea, Nullus debet facere id quod vergat in detrimentum salutis alterius. Sed si quis per humilitatem se alteri subiciat, quandoque hoc vergetur in detrimentum illius cui se subicit, qui ex hoc superbitur, vel eum contemneret: unde Augustinus dicit in Regula (sc. epist. cxxxi. al. cix. vers. fin.) *Ne dum nimium servatur humilitas, regendi frangatur auctoritas.* Ergo homo per humilitatem non debet omnibus se subicere.

Sed contra est quod dicitur Philip. 11. 31. *In humilitate superiores sibi invicem arbitrantur.*

Respondeo dicendum, quod in homine duo possunt considerari, scilicet id quod est Dei; & id quod est hominis. Hominis autem est quicquid pertinet ad defectum; sed Dei est quicquid pertinet ad salutem, & perfectionem, secundum illud Osee xxi. 9. (d) *Perditio tua, Israel, ex te est: ex me tantum auxilium tuum.*

Humilitas autem, sicut dictum est (art. 1. huj. quæst. ad 5. & art. 2. ad 3.) proprie respicit reverentiam, qua homo Deo subicitur: & ideo quilibet homo secundum id quod suum est, debet se cuilibet proximo subicere quantum ad id quod est Dei in ipso; non autem hoc requirit humilitas ut aliquis id quod est Dei in altero, subiciat ei quod apparet esse Dei in altero. Nam illi qui dona Dei participant, cognoscunt ea se habere, secundum illud.

(a) *Ira misit & edidit omnes liberos quos vidimus, Theologi legendum credunt ad Deum.* (b) *Ira cum cod. Alcan. alique edit. passim.* Edit. Rom. & in refrænando præsumptionem spei, & cum tum adhibere id punto affirmationis. Est alia & alia ratio: (c) *Ira cum cod. Tarvac. & Alcan. edit. Pat. an. 1712.* Edit. Rom. Humilitas autem plus reprimat spem de seipsa, quam ea utatur: unde magis opponitur sibi. (d) *Vulgata:* Perditio tua, Israel; tantummodo in me auxilium tuum.

tia, humilitati contrariatur; sed quod aliquis ex confidentia divini auxilii in maiora tendat, hoc non est contra humilitatem; præsertim cum ex hoc aliquis magis (a) apud Deum exaltetur, quod ei se magis per humilitatem subicit. Unde Augustinus dicit in lib. de Penitentia (loc. cit. in arg. Sed cont.) *Aliud est levare se ad Deum, aliud est levare se contra Deum. Qui ante illum se projicit, ab illo erigitur; qui adversus illum se erigit, ab illo projicitur.*

Ad tertium dicendum, quod in fortitudine invenitur eadem ratio refrænandi audaciam, & firmandi animum contra timorem: utriusque enim ratio est ex hoc quod homo bonum rationis debet periculis mortis præferre. (b) Sed in refrænando præsumptionem spei, quod pertinet ad humilitatem, & in firmando animum contra desperationem, quod pertinet ad magnanimitatem, est alia & alia ratio. Nam ratio firmandi animum contra desperationem est adeptio proprii boni, ne scilicet desperando homo se indignum reddat bono quod sibi comperat; sed in reprimendo præsumptionem spei, ratio præcipua sumitur ex reverentia divina, ex qua contingit ut homo non plus sibi attribuat quam sibi competat secundum gradum quem est à Deo sortitus. Unde humilitas præcipue videtur importare subiectionem hominis ad Deum: & propter hoc Augustinus in lib. I. de Serm. Domini in monte (cap. iv. à princ.) humilitatem quam intelligit per patientiam spiritus, attribuit dono timoris, quo homo Deum reveretur. Et inde est quod fortitudo aliter se habet ad audaciam, quam humilitas ad spem. Nam fortitudo plus utitur audacia quam eam reprimat unde superabundantia est ei similior quam defectus. Humilitas autem plus reprimat (c) spem, vel fiduciam de seipso quam ea utatur: unde magis opponitur sibi superabundantia quam defectus.

Ad quartum dicendum, quod superabundantia in exterioribus sumptibus, & preparationibus solet ad quandam iactantiam fieri, que per humilitatem reprimitur: & quantum ad hoc secundario consistit in exterioribus, prout sunt signa interioris appetitivi motus. Ad primum ergo dicendum, quod extolentia oculorum est quoddam signum superbie, in quantum excludit reverentiam, & timorem: consueverunt enim timentes, & verecundati maxime oculos deprimere, quasi non audentes se aliis comparare. Non autem ex hoc sequitur quod humilitas essentialiter circa cognitionem consistat.

illud I. ad Cor. 11. 12. *Ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis.* Et ideo absque præjudicio humilitatis possunt dona quæ ipsi acceperunt, præferre donis Dei quæ aliis appareat collata; sicut Apostolus ad Ephes. 111. 5. dicit: *Aliis generationibus non est agnitus filius hominum, sicut nunc revelatum est sanctis Apostolorum ejus.*

Similiter etiam non hoc requirit humilitas ut aliquis id quod est suum in seipso, subjiciat ei quod est hominis in proximo; alioquin oporteret ut quilibet reputaret se magis peccatorem quolibet alio; cum tamen Apostolus absque præjudicio humilitatis dicat Galat. 11. 15. *Nos natura Judæi, & non ex gentibus peccatores.*

Potest tamen aliquis reputare aliquid boni esse in proximo quod ipse non habet, vel aliquid mali in se esse quod in alio non est, ex quo se potest ei subjicere per humilitatem.

Ad primum ergo dicendum, quod (a) non debemus solum Deum revereri in seipso, sed etiam quod est ejus, debemus revereri in quolibet; non tamen eo modo reverentiæ quo reveremur Deum. Et ideo per humilitatem debemus nos subjicere omnibus proximis propter Deum, secundum illud I. Petr. 11. 13. *Subjicite omni humana creatura propter Deum;* latram tamen soli Deo debemus exhibere.

Ad secundum dicendum, quod si nos præferamus id quod est Dei in proximo, et quod est proprium in nobis, non possumus incurere falsitatem. Unde super illud Philip. 11. *Superiores sibi invicem arbitrantes,* dicit Glossa (ord. Aug. in lib. LXXXII. Q. 9. quæst. LXXI. à med.), Non hoc ita debemus estimare, ut nos estimare fingamus; sed vere estimemus, posse esse aliquid occultum in alio quo nobis superior sit, etiam si bonum nostrum, quo illo videmus superiores esse, non sit occultum.

Ad tertium dicendum, quod humilitas, sicut & ceteræ virtutes, præcipue interius in anima consistit. Et ideo potest homo secundum interiore adum animæ alteri se subjicere, sine hoc quod occasionem habeat alicuius quod pertinet ad detrimentum suæ salutis. Et hoc est quod Augustinus dicit in Regula (sc. epistolæ cxi. ad clix. prope fin.) *Timore coram Deo preplatus subiectus; si pedibus vestris.* Sed in exterioribus humilitatis actibus, sicut & in actibus ceterarum virtutum, est debita moderatio adhibenda, ne possint sergere in detrimentum alterius. Si autem aliquis quod debet faciat, & alii ex hoc occasionem fumant peccati, non imputatæ humilitatis agenti: quia ille non scandalizat, quamvis alter scandalizet.

Et ad hoc dicitur in Regula cxi. ad clix. *non solum debemus Deum revereri.*

ARTICULUS IV. 781

Utrum humilitas sit pars modestiæ, vel temperantiæ.
Sup. quæst. CLX. art. 2. corp. & III. dist. XXXIII. quæst. 111. art. 2. quæst. 3. corp.

AD quartum sic proceditur. Videtur quod humilitas non sit pars modestiæ, vel temperantiæ. Humilitas enim præcipue respicit reverentiam, qua quis subjicitur Deo, ut dictum est (art. præc.) Sed ad virtutem theologiam pertinet quod habeat Deum pro obiecto. Ergo humilitas magis debet poni virtus theologica quam pars temperantiæ, seu modestiæ.

2. Præterea. Temperantia est in concupiscibili; humilitas autem videtur esse in irascibili, sicut & superbia, qua ei opponitur, cujus objectum est arduum. Ergo videtur quod humilitas non sit pars temperantiæ, vel modestiæ.

3. Præterea. Humilitas, & magnanimitas circa eadem sunt, ut ex supra dictis patet (art. c. hujus quæst. ad 3. & quæst. cxxix. art. 3. ad 4.) Sed magnanimitas non ponitur pars temperantiæ, sed magis fortitudinis, ut supra habetur (in quæst. cxxix. art. 5.) Ergo videtur quod humilitas non sit pars temperantiæ, vel modestiæ.

Sed contra est quod Origenes dicit super Lucam (hom. viii. à med.) *Si vis nomen hujus audire virtutis, quoniam à Philosophis etiam appellatur; ausculta eandem esse humilitatem, quam respicit Deus, quæ ab illis mercede dicitur, id est infortunatio, vel moderatio; quæ manifeste pertinet ad modestiam, vel temperantiæ.* Ergo humilitas est pars modestiæ, vel temperantiæ.

Respondeo dicendum, quod, sicut supra dictum est (quæst. cxxviii. & quæst. cxxix. art. 5. & quæst. cxxvii. art. 3.) in assignando partes virtutibus præcipue attenditur similitudo quantum ad modum virtutis. Modus autem temperantiæ, ex quo maxime habet laudem, est refrenatio, vel repressio impetus alicujus passionis. Et ideo omnes virtutes refrenantes, sive reprimentes impetus aliarum affectionum, vel actiones moderantes, ponuntur partes temperantiæ. Sicut autem mansuetudo reprimat motum iræ, ita etiam humilitas reprimat motum superbiæ, qui est motus spiritus in magna tendentis. Et ideo sicut mansuetudo ponitur pars temperantiæ, ita etiam humilitas.

Unde dicitur in Regula cxi. ad clix. *non solum debemus Deum revereri.*

Unde & Philosophus in IV. Ethic. (cap. 111. parum à princ.) eum qui tendit in parva secundum suum modum, dicit non esse magnanimum, sed temperatum, quem nos humilem dicere possumus. Et inter alias partes temperantiæ, ratione superioris dicta (quæst. præc. art. 1.) continentur sub modestia, prout Tullius de ea loquitur (lib. II. de Invent. aliquant. ante fin.) in quantum scilicet humilitas nihil est aliud quam quedam moderatio spiritus. Unde I. Petr. 111. 4. dicitur: *In incorruptibilitate quieti, & modesti spiritu.*

Ad primum ergo dicendum, quod virtutes theologicæ, quæ sunt circa ultimum finem, quæ est primum principium in appetibilibus, sunt causæ omnium aliarum virtutum. Unde ex hoc quod humilitas causetur ex reverentia divina, non excluditur quin humilitas sit pars modestiæ, vel temperantiæ.

Ad secundum dicendum, quod partes principalibus virtutibus assignantur, non secundum convenientiam in subiecto, vel in materia, sed secundum convenientiam in modo formali, ut dictum est (quæst. cxxviii. art. 2. ad 1. & quæst. clviii. art. 3. ad 2.) Et ideo licet humilitas sit in irascibili sicut in subiecto; ponitur tamen pars modestiæ, & temperantiæ propter modum.

Ad tertium dicendum, quod licet magnanimitas, & humilitas in materia convenient; differunt tamen in modo, ratione cujus magnanimitas ponitur pars fortitudinis, humilitas autem pars temperantiæ.

ARTICULUS V. 782

Utrum humilitas sit potissima virtutum.
IV. dist. XXXIII. quæst. 111. art. 3. ad 6.

AD quintum sic proceditur. Videtur quod humilitas sit potissima virtutum. Dicit enim Chrysostomus (in implic. hom. v. de incomprehensibili Dei natura, prope fin.) exponens illud quod dicitur Lucæ xviii. de Pharisæo, & Publicano, quod *si mixta dicitur humilitas tam facile currit, ut justitiam superbia conjunctam transeat, si justitia conjuncta eam, quo non ibit? Aliter ipsi tribunali divino in medio Anglorum.* Et sic patet quod humilitas præferatur justitiæ. Sed justitia est præclarissima omnium virtutum, & includit in se omnes virtutes, ut patet per Philosophum V. Ethicor. (cap. 11. à med.) Ergo humilitas est maxima virtutum.

2. Præterea. Augustinus dicit in lib. de Verb. Dom. (serm. xi. cap. 11.) *Cogitas magnam fabricam construere celsitudinis? De fundamento prius cogita humilitatis.* Ex quo vi-

detur quod humilitas sit fundamentum omnium virtutum. Ergo videtur esse potior aliis virtutibus.

3. Præterea. Majori virtuti majus debetur præmium. Sed humilitati maximum debetur præmium: quia qui *se humiliat, exaltabitur*, ut dicitur Lucæ xiv. 11. Ergo humilitas est maxima virtutum.

4. Præterea. Sicut Augustinus dicit in lib. de Vera Relig. (cap. xvi. non procul à fin.) *sota vita Christi in terris per hominē, quem suscipere dignatus est, disciplina morum fuit.* Sed præcipue humilitatem suam imitandum proposuit, dicens: (Matth. xi. 29.) *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde;* & Gregorius dicit in Pastor. (part. 111. cap. 1. admonit. 18. parum à princ.) *quod argumentum redemptionis nostræ inventa est humilitas Dei.* Ergo humilitas videtur esse maxima virtutum.

Sed contra est quod caritas præferatur omnibus virtutibus, secundum illud Coloss. 111. 14. *Super omnia caritatem habet.* Non ergo humilitas est maxima virtutum.

Respondeo dicendum, quod bonum humane virtutis in ordine rationis consistit: qui quidem principaliter attenditur respectu finis, unde virtutes theologicæ, quæ habent ultimum finem pro obiecto, sunt potissime; secundario autem attenditur, prout secundum rationem finis ordinantur: ea que sunt ad finem.

Et hæc quidem ordinatio essentialiter consistit in ipsa ratione ordinando, participative autem in ipso appetitu pro rationem ordinato: quam quidem ordinationem universaliter facit justitia, præsertim legalis. Ordinationi autem facit hominem bene subiectum humilitas in universalis quantum ad omnia; quolibet autem talia virtus quantum ad aliquam materiam specialem. Ideo post virtutes theologicas, & virtutes intellectuales, quæ respiciunt ipsam rationem, & post justitiam, præsertim legalem, potior cæteris est humilitas.

Ad primum ergo dicendum, quod humilitas justitiæ non præferatur, sed justitiæ cui superbia conjungitur, quæ ipsam desinit esse virtus; sicut de contrario peccatum per humilitatem remittitur. Nam de Publicano dicitur Lucæ xvi. 14. quod merito humilitatis descendit justitiam in sinum suum. Unde & Chrysostomus dicit (loc. cit.) in argo. *Geminas vigas mibi accommodat: alteram quidem superbiæ, & justitiæ; alteram vero peccati, & humilitatis;* & addit peccatum provenire justitiam non propriis, sed humilitatis vincere virtutibus; aliam vero partem videlicet devotum non fragilitate justitiæ, sed mole peccati superbia.

Ad secundum dicendum, quod sicut ordi-

dinara virtutum congregatio per quamdam similitudinem adificio comparatur: ita etiam illud quod est primum in acquisitione virtutum, fundamentum comparatur, quod primum in edificio iacitur. Virtutes autem vere insuntur à Deo. Unde primum in acquisitione virtutum potest accipi dupliciter. Uno modo per modum removens prohibens: & sic humilitas primum locum tenet, in quantum scilicet expellit superbiam, cui Deus resistit, & præbet hominem subditum, & patulum ad suscipiendum influxum divinæ gratiæ, in quantum evacuat inflationem superbię. Unde dicitur Jacobi iv. 6. quod Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Et secundum hoc humilitas dicitur spiritualis edifiçii fundamentum. Alio modo est aliquid primum in virtutibus directe, per quod scilicet iam ad Deum acceditur. Primum autem accessus ad Deum est per fidem, secundum illud Hebr. xi. 6. Accedentem ad Deum oportet credere. Et secundum hoc fides ponitur fundamentum nobiliori modo quam humilitas.

Ad tertium dicendum, quod contentemti terrena promittuntur cęlestia, sicut contentemtib; divitijs terrena promittuntur cęlestia thesauri, secundum illud Matth. vi. 19. Nŕite vobis thesaurizare thesauros in terra, sed thesaurizate vobis thesauros in celo. Et similiter contentemtib; mundi gaudia promittuntur consolationes cęlestes, secundum illud Matth. v. 5. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Et eodem modo humilitati promittitur spiritualis exaltatio, non quia sola ipsam mereatur, sed quia ejus est proprium contentere sublimitatem terrenam. Unde Augustinus dicit in libro de Penitentia (qui est hom. ult. interl. cap. 37. à med.): Ne putet, eum qui se humiliat, semper jacere; cum, dictum sit, exaltabitur, & ne speret, eam exaltationem in oculis hominum per sublimitatem fieri corporalem.

Ad quartum dicendum, quod ideo Christus præcipit nobis humilitatem commendavit, quia per hoc maxime removeret impedimentum humanæ salutis, quæ consistit in hoc quod homo ad cęlestia, & spiritualia tendat, à quibus homo impeditur, dum in terrenis magnificari studet. Et ideo Dominus, ut impedimentum salutis auferret, ex terrorem castitudinem contemendam monuit per humilitatis exemplum. Et sic humilitas est quasi quedam dispositio ad liberum accessum hominis ad spiritualia, & divina bona. Sicut ergo perfectio est potior dispositio, ita etiam caritas, & alie virtutes, quibus homo directè movetur in Deum, sunt potiores humilitate.

ARTICULUS VI. 73

Utrum convenienter distinguantur secundum B. Benedictum duodecim gradus humilitatis, scilicet corde; & opert semper humilitatem ostendere, desinit in terram aspiciendo. *Inf. quest. CLXI. art. 4. ad 4. & Matth. 111.*

AD sextum sic proceditur. Videtur quod inconvenienter distinguantur duodecim gradus humilitatis, qui in Regula B. Benedicti (cap. vii.) ponuntur. Quorum primus est corde, & corpore semper humilitatem ostendere; desinit in terram aspiciendo; secundus, ut pauca verba, rationabilia loquatur; aliquid non clamosa voce; tertius, ut non sit facilis, aut promptus in risum; quartus, taciturnitas usque ad interrogationem; quintus, tenere quod habet communi monasterii regula; sextus, credere, & pronuntiare se omnibus viliorem; septimus, ad omnia indignus, & inutilem se consisti, & credere; octavus, confessio peccatorum; nonus, per obedientiam in duris, & asperis patientiam amplecti; decimus, ut cum obedientiam se subdat majori; undecimus, ut voluntatem propriam non delectetur implere; duodecimus, ut Deum timeat, & memor sit omnium que præcipit. Enumerantur enim hic quedam quæ ad alias virtutes pertinent, sicut obedientia, & patientia: enumerantur etiam aliqua quæ ad falsam opinionem pertinere videntur, quæ nulli virtuti potest competere, scilicet quod aliquis pronuntiet se omnibus vilior, & quod ad omnia indignus, & inutilem se confiteatur, & credat. Ergo inconvenienter ista ponuntur inter gradus humilitatis.

2. Præterea. Humilitas ab interioribus ad exteriora procedit, sicut & ceteræ virtutes. Inconvenienter ergo præmittuntur in præmissis gradibus illa quæ pertinent ad exteriores actus, his quæ pertinent ad interiores.

3. Præterea. Anselmus in lib. de Similitudinibus (à cap. xcix. usque ad cviii.) ponit septem humilitatis gradus: quorum primus est, contemptibilem se esse cognoscere; secundus, de hoc dolere; tertius, hoc confiteri; quartus, hoc persuadere, ut scilicet hoc velit credi; quintus, ut patienter sustineat hoc dici; sextus, ut patiat, ut contempnibiliter se tractari; septimus, ut hoc amet. Ergo videntur præmissi gradus esse superflui.

4. Præterea. Matth. 111. dicit Glossa (ord. super illud): Implere omnem justitiám. Perfecta humilitas tres habet gradus. Pr-

mius est, subdere se majori; & non præferre se equali; qui est sufficiens: secundus est, subdere e equali, nec præferre se minori; & hic dicitur abundantius tertius gradus est, subesse minori, in quo est omnis justitia. Ergo præmissi gradus videntur esse superflui.

5. Præterea. Augustinus dicit in Lib. de virginib; (cap. xxxi. ante med.) Mensura humilitatis cuique ex mensura ipsius magnitudinis data est, cui est pericula superbia, quæ amplius amplioribus insidatur. Sed mensura magnitudinis humane non potest sub certo numero graduum determinari. Ergo videtur quod non possint determinari gradus humilitatis assignari.

Respondeo dicendum, quod, sicut ex supra dictis patet (art. 2. huj. quest.) humilitas essentialiter in appetitu consistit, secundum quod aliquis refrænat impetum animi sui, ne inordinate tendat in magna; sed regulam habet in cognitione, ut scilicet aliquis non se existimet supra id esse quod est: & utriusque principium, & radix est reverentia quam quis habet ad Deum. Ex interiori autem dispositione humilitatis procedunt quedam exteriora signa in verbis, & factis, & gestibus, quibus id quod interius latet, manifestatur, sicut & in ceteris virtutibus accidit. Nam ex visu cognoscitur vir, & ab occurso faciei sensatur, ut dicitur Eccl. xix. 26. Et ideo in prædictis gradibus humilitatis ponitur aliquid quod pertinet ad humilitatis radicem, scilicet duodecimus gradus, qui est, ut homo Deum timeat, & memor sit omnium que præcipit.

Ponitur etiam aliquid pertinens ad appetitum, ne scilicet in propriam excellentiam inordinate tendat: quod quidem sic tripliciter. Uno modo, ut homo non sequatur propriam voluntatem: quod pertinet ad undecimum gradum. Alio modo, ut regeret eam secundum superioris arbitrium: quod pertinet ad gradum decimum. Tertio modo, ut ab hoc non desistat propter dura, & aspera, quæ occurrunt: & hoc pertinet ad nonum.

Ponuntur etiam quedam pertinentia ad existimationem hominis recognoscentis suum defectum; & hoc tripliciter. Unus quidem modo per hoc quod proprios defectus recognoscat, & confiteatur: quod pertinet ad octavum gradum. Secundo, ut ex consideratione sui defectus aliquis insufficientem se existimet ad majora: quod pertinet ad septimum. Tertio, ut quantum ad hoc alios sibi præferat: quod pertinet ad sextum.

Ponuntur etiam quedam quæ pertinent ad exteriora signa: quorum unum est in factis, ut scilicet homo non recedat in suis operibus à via communi; quod pertinet ad quintum.

Alia duo sunt in verbis, ut scilicet homo non præcipiat tempus loquendi; quod pertinet ad quartum: nec excedat modum in loquendo; quod pertinet ad secundum. Alia vero consistunt in exterioribus gestibus, puta in reprimendo extollentiam oculorum; quod pertinet ad primum: & in cohibendo exterius risum, & alia inepte læticia signa; quod pertinet ad tertium.

Ad primum ergo dicendum, quod aliquis absque falsitate potest se credere, & pronuntiare omnibus vilior, secundum defectus cultos, quos in se recognoscit, & dona Dei, quæ in aliis latent. Unde Augustinus dicit in Lib. de virginib; (cap. lxxxv. parum à med.) Existimate aliquos in oculis superiores, quibus estis in manifesto inferiores. Similiter etiam absque falsitate potest aliquis confiteri, & credere ad omnia se inutilem esse, & indignum per proprias vires, ut sufficientiam suam totam in Deum referat, secundum illud II. ad Corinth. 111. 5. Non quod sufficientes simus aliquid cogitare à nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. Non est autem inconveniens quod ea quæ ad alias virtutes pertinent, humilitati adscribantur: quia sicut nunc vitium oritur ex alio, ita naturali ordine actus unius virtutis procedit ex actu alterius.

Ad secundum dicendum, quod homo ad humilitatem pervenit per duo. Primo quidem & principaliter per gratia donum; & quantum ad hoc interiora præcedunt exteriora. Aliud autem est humanum studium, per quod homo prius exteriora cohibet, postmodum pertingit ad extripandum interiore radicem: & secundum hunc ordinem assignantur hic humilitatis gradus.

Ad tertium dicendum, quod omnes gradus quos Anselmus ponit, reducuntur ad opinionem, & manifestationem, & voluntatem propriæ abjectionis. Nam primus gradus pertinet ad cognitionem proprii defectus. Sed quia vituperabile esset, si quis proprium defectum amaret; hoc per secundum gradum excluditur. Sed ad manifestationem sui defectus pertinent tertius, & quartus gradus; ut scilicet aliquis non solum simpliciter suum defectum enuntiet, sed etiam persuadeat. Alii autem tres gradus pertinent ad appetitum, qui excellentiam exteriorem non querit, sed exteriorem abjectionem vel equanimiter patitur, sive in verbis, sive in factis: quia, sicut Gregorius dicit in Registro (Lib. II. Indict. x. epist. xxv.) non grande est tibi nos esse humiles à quibus honoramur, quia & hoc secularis quilibet facium; sed illi maxime humiles esse debemus à quibus aliquis patimur; & hoc pertinet ad quintum, & sextum gradum: vel etiam desiderant exteriorem abjectionem.

amplius: quod pertinet ad septimum gradum. Et sic omnes isti gradus continentur sub sexto, & septimo superius enumeratis.

Ad quintum dicendum, quod illi tres gradus accipiuntur: non ex parte ipsius rei, id est secundum naturam humilitatis, sed per comparationem ad gradus hominum, qui sunt vel majores, vel minores, vel æquales.

Ad sextum dicendum, quod etiam illa ratio procedit de gradibus humilitatis, non secundum ipsam naturam rei, secundum quam assignatur præmissi gradus, sed secundum diversas hominum conditiones.

QUÆSTIO CLXII.

De superbia.

In octo articulis divisus.

Postea considerandum est de superbia: & primo de superbia in communi; secundo de peccato primi hominis, quod ponitur esse superbia.

Circa primum queruntur octo.

- Primo, utrum superbia sit peccatum.
 Secundo, utrum sit vitium speciale.
 Tertio, in quo sit sicut in subiecto.
 Quarto, de speciebus ejus.
 Quinto, utrum sit peccatum mortale.
 Sexto, utrum sit gravissimum omnium peccatorum.
 Septimo, de ordine ejus ad alia peccata.
 Octavo, utrum debeat poni vitium capitale.

ARTICULUS I. 784

Utrum superbia sit peccatum.

1. 2. quæst. LXXXIV. art. 2. & mal. quæst. VIII. art. 2. ad 16. & Psal. XLVI.

AD primum sic proceditur. Videtur quod superbia non sit peccatum. Nullum enim peccatum est reprobissimum à Deo. Promittit enim Deus quod ipse facturus est; non est autem actor peccati. Sed superbia connumeratur inter reprobissimas divinas: dicitur enim Isa. LX. 15. *Ponam te in superbiarum secularium, gaudium in generationem & generationem.* Ergo superbia non est peccatum.

2. Præterea. Appetere divinam similitudinem non est peccatum: hoc enim naturaliter appetit qualibet creatura, & in hoc optimum ejus consistit, & præcipue hoc convenit rationali creaturæ, quæ facta est ad imaginem & similitudinem Dei. Sed, sicut dicitur in Lib. Sentent. Prosperi (sent. cccxi.). *superbia est amor propria excellentia, per quam homo Deo as-*

similatur, qui est excellentissimus: unde dicit Augustinus in H. Confess. (cap. vi. ante med.) Superbia celsitudinem imitatur, cum tu sit totus super omnia Deus excellentior. Ergo superbia non est peccatum.

3. Præterea. Peccatum non solum contrariatur virtuti, sed etiam opposito vitio, ut patet per Philosophum in H. Ethic. (c. viii.). Sed nullum vitium invenitur oppositum esse superbia. Ergo superbia non est peccatum.

Sed contra est quod dicitur Tob. iv. 14. *Superbiam nunquam in tuo sensu, aut in tuo verbo dominari permittas.*

Respondedo dicendum, quod superbia nominatur ex hoc quod aliquis per voluntatem tendit supra id quod est. Unde dicit Isidorus in Lib. X. Etymol. (ad lit. S.) *Superbus dicitur est, quia super vult videri quam est: qui enim vult supergredi quod est, superbus est.* Habet autem hoc ratio recta ut voluntas uniuscujusque feratur in id quod est proportionatum sibi. Et ideo manifestum est quod superbia importat aliquid quod adversatur rationi rectæ.

Hoc autem facit rationem peccati: quia secundum Dionysium cap. iv. de div. Nom. (part. iv. lect. 22.) *malum anime est præter rationem esse.* Unde manifestum est quod superbia est peccatum.

Ad primum ergo dicendum, quod superbia dupliciter accipi potest. Uno modo ex eo quod supergreditur regulam rationis: & sic dicitur eam esse peccatum. Alio modo potest superbia nominari simpliciter à superexcessu: & secundum hoc omne superexcedens potest nominari superbia: & ita reprobissimum à Deo superbia, quasi quidam superexcessus bonorum. Unde & Glossa Hieronymi (super illud Isa. LXI. *Vos autem Sacerdotes*) dicit ibidem, *quod est superbia bona, & mala.*

Quamvis etiam dici possit, quod superbia ibi accipitur materialiter pro abundantia rerum, de quibus possunt homines superbiere.

Ad secundum dicendum, quod eorum quæ naturaliter homo appetit, ratio est ordinatrix: & ita si aliquis à regula rationis recedit vel in plus, vel in minus, erit talis appetitus viciosus, sicut patet de appetitu cibi, qui naturaliter desideratur. Superbia autem appetit excellentiam in excessu ad rationem rectam. Unde Augustinus dicit in XIV. de civ. Dei (cap. xiiii. circ. princ.) quod *superbia est perverse celsitudinis appetitus.* Et inde est etiam quod, sicut Augustinus dicit in XIX. de civ. Dei (cap. xiiii. à med.) *superbia perverse imitatur Deum: edit namque cum sociis aequalitatem sub illo, sed imponere vult sociis dominationem suam pro illo.*

Ad tertium dicendum, quod superbia directe opponitur virtuti humilitatis, quæ quod-

dammodo circa eadem cum magnanimitate existit, ut supra dictum est (quæst. præc. art. 1. ad 3.) Unde & vitium quod opponitur superbiæ, in defectum vergens, propinquum est vitio pusillanimitatis, quæ opponitur magnanimitati secundum defectum. Nam sicut ad magnanimitatem pertinet impellere animum ad magna contra desperationem; ita ad humilitatem pertinet retrahere animum ab inordinato appetitu magnorum contra præsumptionem. Pusillanimitas autem, si importet defectum à perfectione magnorum, proprie opponitur magnanimitati per modum defectus; si autem importet applicationem animi ad aliqua viliora quam hominem deceant, opponitur humilitati secundum defectum, utrumque enim ex animi parvitate procedit: sicut & è contrario superbia potest secundum superexcessum & magnanimitati, & humilitati opponi, secundum rationes diversas: humilitati quidem, secundum quod subjectionem aspernatur; magnanimitati autem, secundum quod inordinate ad magna se extendit. Sed quia superbia superioritatem quamdam importat, directus opponitur humilitati; sicut & pusillanimitas, quæ importat parvitatem animi in magna tendentis, directus opponitur magnanimitati.

ARTICULUS II. 785

Utrum superbia sit speciale peccatum.

Inf. art. 8. corp. & 1. 2. quæst. LXXXV. art. 2. & II. dist. v. quæst. 1. art. 3. corp. & dist. XLII. quæst. 11. art. 3. ad 2. & mal. quæst. VIII. art. 2.

AD secundum sic proceditur. Videtur quod superbia non sit speciale peccatum. Dicit enim Augustinus in Lib. de natura, & gratia (cap. xxix. parum à princ.) quod *superbia appellatio nullum peccatum invenit: & Prosper dicit in Lib. III. de vita contemplativa (cap. 11. parum à princ.) quod nullum peccatum sine superbia potest, vel potuit esse, aut poterit.* Ergo superbia est generale peccatum.

2. Præterea. Job xxxi. super illud, *Ux averiat hominem ab iniquitate,* dicit Glossa (ord.) quod, contra conditorem superbiæ, est ejus præcepta peccando transcendere. Sed secundum Ambrosium (Lib. de parad. cap. viii. parum ante med.) *omne peccatum est transgressio legi divinæ, & castitatem inobediens mandatorum.* Ergo omne peccatum est superbia.

3. Præterea. Omne peccatum speciale alicui speciali virtuti opponitur. Sed superbia opponitur omnibus virtutibus: dicit enim Gre-

gorius XXXIV. Moral. (cap. xviii. à princ.) *Superbia nequaquam est vitium virtutis excellentissimum contenta: contra cuncta animæ membra se erigit, & quasi generalis, ac per se totum corpus omne corrumpit: & Isidorus dicit in Lib. II. de summo bono (cap. xxxviii. à med.) quod est ruina omnium virtutum.* Ergo superbia non est speciale peccatum.

4. Præterea. Omne peccatum speciale habet specialem materiam. Sed superbia habet generalem materiam: dicit enim Gregorius XXXIV. Moral. (cap. xviii. ante med.) quod *alter intumescit auro, alter eloquio, a ter infinis & terrenis rebus, alter summis celestibusque virtutibus.* Ergo superbia non est speciale peccatum, sed generale.

Sed contra est quod Augustinus dicit in Libro de natura, & gratia (cap. xxxix. circ. med.) *Quærat diligenter, & inveniet secundum legem Dei superbiarum esse peccatum multum discretum ab aliis vitiis.* Genus autem non distinguitur à suis speciebus. Ergo superbia non est generale peccatum, sed speciale.

Respondedo dicendum, quod peccatum superbiæ dupliciter potest considerari. Uno modo secundum propriam speciem, quam habet ex ratione propriæ objecti: & hoc modo superbia est speciale peccatum, quia habet speciale obiectum: est enim inordinatus appetitus propriæ excellentiæ, ut dictum est (art. præc.) Alio modo potest considerari secundum redundantiam quamdam in alia peccata: & secundum hoc habet quamdam generalitatem, in quantum scilicet ex superbia oriri possunt omnia peccata, dupliciter ratione: uno modo per se, in quantum scilicet alia peccata ordinantur ad finem superbiæ, qui est propria excellentia, ad quam potest ordinari omne id quod quis inordinate appetit; alio modo indirecte, & quasi per accidens, scilicet removendo prohibens, in quantum scilicet homo per superbiarum contemnit divinam legem, per quam prohibetur à peccando, secundum illud Hierem. 17. 20. *Confregisti jugum, rupisti vincula, dixisti, Non serviam.*

Sciendum tamen, quod ad hanc generalitatem superbiæ pertinet quod omnia vitia interdum ex superbia oriri possunt; non autem ad eam pertinet quod omnia vitia semper ex superbia oriuntur. Quamvis enim omnia præcepta legis possit quis transgredi qualescumque peccato ex contemptu, qui pertinet ad superbiarum; non tamen semper ex contemptu aliquis præcepta divina transgreditur, sed quandoque ex ignorantia, quandoque ex infirmitate. Et inde est quod, sicut Augustinus dicit in Lib. de nat. & grat. (c. xxxix. in med.) *multa perperam fiunt que non fiunt superbiarum.*

Ad primum ergo dicendum, quod Augustinus illa verba inducit in Lib. de nat. & gratia.